

УДК 336.22

*Н. І. Пати́ка,
к. е. н., доцент, профектор з науково-педагогічної роботи,
Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України*

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АПК УКРАЇНИ ТА ВПЛИВУ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ НА ЇЇ РІВЕНЬ

У статті розраховано індекс конкурентоспроможності аграрного сектора України з урахуванням зовнішньоекономічних чинників та рівня оподаткування.

At the article the index of competitiveness of agrarian sector of Ukraine are calculated taking into account external factors and the level of taxation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Економічний успіх держави на світовому ринку визначається наявністю в неї конкурентоспроможних галузей і виробництв. Тому підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників має стати найважливішим пріоритетом промислової політики України, яка повинна знайти всебічну активну підтримку в діях Верховної Ради та уряду і вплинути на формування сприятливого нормативно-правового поля конкуренції.

Налагодження роботи з оцінки конкурентоспроможності потребує відповідного організаційно-методичного забезпечення, однак ні в Україні, ні в інших пострадянських країнах питання теорії і практики конкуренції на державному рівні раніше майже не розглядалися. Можна, звичайно, скористатися досвідом країн з розвинутою ринковою економікою, але саме він свідчить, що через відмінності між країнами у їх розвитку, методичні підходи та конкретні пропозиції щодо оцінки рівня конкурентоспроможності виробництва та визначення напрямів її підвищення мають базуватися безпосередньо на умовах тієї країни, в якій функціонує дана галузь, віддаючи перевагу саме національним особливостям функціонування того чи іншого виробництва. Відтак, дослідження, спрямовані на вивчення цього питання, набувають особливої актуальності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, З ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

У науковій літературі вітчизняних та зарубіжних вчених питання конкурентоспроможності розглядаються досить широко. Але пере-

важна більшість науковців розглядають конкурентоспроможність в зіставленні з іншою техніко-економічною категорією — якістю продукції. Не формулюючи цього в явному вигляді, багато авторів досліджують не що інше, як різні аспекти управління конкурентоспроможністю організаційно-технічних систем. Питання ж оцінювання рівня конкурентоспроможності окремих видів економічної діяльності, з урахуванням зовнішньоекономічних чинників та рівня оподаткування, в наукових працях і практиці не набули достатнього поширення.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КТОРИМ ПРИСВЯЧЕНА ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Незважаючи на наведений у науковій літературі, методичних виданнях й інструктивних матеріалах, інструментарій оцінки конкурентоспроможності, висвітлені методи не дають можливості повно і всебічно оцінити рівень конкурентоспроможності окремого виду економічної діяльності з урахуванням впливу на нього різних чинників — як внутрішніх, так і зовнішніх.

Метою статті є оцінка рівня конкурентоспроможності аграрного сектора з урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Традиційно конкурентоспроможність трактується як зумовлене економічними, соціальними і політичними факторами стійке становище країни на внутрішньому і зовнішньому ринках, іншими словами — здатність економічних агентів країни протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і ринках інших країн.

Проте, жодна з країн не ставить на меті досягнення ефективної конкуренції по всьому спектру продукції, яку вона може потенційно виробляти. Пріоритет надається лише тим секторам економіки, які мають реальні умови для отримання конкурентних переваг на світовому ринку. Для України це, насамперед, переробні галузі, сільське господарство, наукоємні й високотехнологічні галузі машинобудування та оборонної техніки, а також легкої і харчової промисловості. Багато підприємств цих галузей вже зарекомендували себе конкурентоспроможними суб'єктами зовнішнього ринку, але їх позиції поки що не досить стійкі через внутрішні проблеми і коливання кон'юнктури світового ринку.

З метою визначення опорних галузей і виробництв, які повинні взяти на себе провідну роль у розвитку економіки, а згодом й зайняти ключові місця в її структурі, необхідно оцінити потенційні можливості окремих галузей економіки України щодо підвищення конкурентоспроможності.

В умовах дефіциту ресурсів для проведення оцінки конкурентоспроможності за всіма основними видами продукції, побудованої на стандартних методах аналізу, ми вважаємо доцільним визначати рівень конкурентоспроможності за показниками, які характеризують ефективність виробничої діяльності, фінансового становища, ефективності організації збуту і просування товару порівняно з конкурентами. Таким чином, у запропоновану методику покладено принцип: критерієм конкурентоспроможності є ефективність.

Відповідно для теорії ефективної конкуренції найбільш конкурентоспроможними є ті галузі, де найкраще організована робота всіх господарських одиниць. На ефективність діяльності кожного з підприємств впливає безліч факторів — ресурсів підприємства. Оцінка конкурентоспроможності допускає оцінку ефективності використання цих ресурсів. У основі методу лежить оцінка групових показників (оціночних критеріїв) конкурентоспроможності. До першої групи входять показники, що характеризують ефективність управління виробничим процесом: економічність виробничих витрат, раціональність експлуатації основних фондів, досконалість технології виготовлення товару, організація праці на виробництві. У другу групу об'єднані показники, що відображають ефективність управління оборотними коштами: незалежність від зовнішніх джерел фінансування, здатність сплачувати свої борги, можливість

Таблиця 1. Зведені індекси конкурентоспроможності

КВЕД	2008	2009	2010
Сільське господарство	1,29	1,27	1,31
Промисловість	1,01	1,08	1,09
<i>Добувна промисловість</i>	1,00	1,12	1,01
<i>Обробна промисловість</i>	1,53	1,61	1,57
<i>Харчова промисловість</i>	1,67	1,52	1,17
<i>Легка промисловість</i>	1,05	1,13	0,76
<i>Целюлозно-паперова промисловість</i>	1,92	1,61	1,47
<i>Виробництво коксу та прод. нафтопер.</i>	2,48	1,84	1,98
<i>Хімічна та нафтохімічна</i>	1,22	1,69	1,49
<i>Виробництво інших неметал. виробів</i>	1,41	1,68	1,38
<i>Металургія та оброблення металу</i>	2,13	2,50	2,64
<i>Машинобудування</i>	0,89	1,21	1,12
<i>Виробництво електроенергії</i>	0,67	0,60	0,46
Будівництво	0,85	0,98	1,03
Транспорт	1,62	1,64	1,37
Пошта та зв'язок	2,56	2,33	2,31

стабільного розвитку в майбутньому. До третьої групи належать показники, що дозволяють одержати уявлення про ефективність управління збутом та просування товару на ринку засобами реклами і стимулювання.

Цей метод дає можливість оперативно визначити слабкі та сильні сторони виробництва, тобто його конкурентоспроможність, та, виходячи з цього, розробити заходи для її підвищення. Такий аналіз може бути більш розгалуженим, тобто враховувати додаткові показники, такі як коефіцієнт освоєння ринку, якості, показники оцінки збутової діяльності тощо, все залежить від специфіки роботи галузі, специфічних факторів конкурентоспроможності, що мають вплив на діяльність галузі. Використання під час оцінки порівняння показників за різні проміжки часу дає можливість застосовувати цей метод як варіант оперативного контролю.

Оцінка конкурентоспроможності має комплексний характер і базується, насамперед, на непрямих методах визначення ефективності окремих галузей вітчизняної економіки порівняно з іншими, а також на здатності до конкурування української продукції порівняно із іноземними виробниками. Тобто на першому етапі вимірюються сукупні затрати на вироблення умовної одиниці продукції, прибутковість, рентабельність, фінансова стійкість тощо. На другому етапі отримані індекси корегуються на показники зовнішньоекономічної діяльності. Таким чином було отримано інтегральний індекс по ряду галузей та економіці в цілому, що містить як потенційну здатність до підвищення конкурентоспроможності, так і віддзеркалення цієї здатності у торговельному балансі України (табл. 1).

Також для оцінки рівня конкурентоспроможності окремих видів діяльності цікавим є зіставлення структури виробництва зі структурою ек-

Таблиця 2. Зовнішня торгівля України продукцією АПК, 2009–2010 рр.

Назва товарів	Експорт						Імпорт					
	2009 р.			2010 р.			2009 р.			2010 р.		
	млн дол. США	у % до 2008р.	%	млн дол. США	у % до 2009 р.	%	млн дол. США	у % до 2008р.	%	млн дол. США	у % до 2009 р.	%
Усього	39702,9	59,3	100,0	51430,5	129,6	100,0	45435,6	53,1	100,0	60740,0	133,7	100,0
В т.ч. продукція АПК:	9515	87,9	24,0	9936,1	104,4	19,3	4936,2	76,5	10,9	5761,8	116,7	9,5
живі тварини; продукти тваринного походження	596,0	76,1	1,5	771,4	129,4	1,5	1267,6	74,5	2,8	1241,7	98,0	2,0
продукти рослинного походження	5034,9	90,3	12,7	3976,3	79,0	7,7	1260,0	86,2	2,8	1563,7	124,1	2,6
жири та олії тваринного або рослинного походження	1796,0	92,3	4,5	2617,3	145,7	5,1	374,3	61,1	0,8	451,5	120,6	0,7
готові харчові продукти	2088,1	82,9	5,3	2571,1	123,1	5,0	2034,3	75,9	4,5	2504,9	123,1	4,1

Джерело: <http://www.ukrstat.gov.ua/> — офіційний сайт Держкомстату України.

спорту товарів. Участь галузей у конкурентних відносинах на зовнішніх ринках сприяє підвищенню їх економічної ефективності. Але політика підтримки таких галузей, яка проводилась у попередні роки, частково призвела до викривлення умов, в яких відбувається конкуренція, що потребує поглибленого аналізу при оцінці "штучності" конкурентних переваг окремих видів діяльності при формуванні довгострокової конкурентної політики держави на галузевому рівні.

Як вже зазначалося раніше, однією з пріоритетних галузей в Україні є аграрний сектор. В загальних обсягах експорту у 2010 р. питома вага продукції АПК складала 19,3%, а в обсягах імпорту — 9,5 % (табл. 2).

Слід відмітити несприятливі тенденції у зовнішній торгівлі агропродовольчою продукцією. Зокрема, посилення сировинної спрямованості експорту; ввезення товарів сільськогосподарського походження, які в достатній кількості можуть вироблятися в країні; застосування до українських товарів різноманітних обмежень.

У результаті проведеного дослідження було з'ясовано, що динаміку індексу фінансової конкурентоспроможності сільського господарства (1,29¹), насамперед, визначав коефіцієнт прибутковості продажів (2,01), що характеризує високу ефективність основної діяльності поза зв'язком з фінансовими операціями і нормами фіскального регулювання, тобто, насамперед, задоволення попиту на продукцію сільського господарства. Другим за значущістю фактором було зростання оборотності кредиторської заборгованості (2,75), що непрямо свідчить про оптимізацію розрахунків та постачання сільського господарства, а відтак, і детінізацію транзакцій у галузі. Також зріс коефіцієнт оборотності оборотних активів, що свідчить про збільшення ефективності використання матеріальних запасів.

Результати могли б бути більш вражаючими, однак стримувальним фактором був низь-

кий рівень показників рентабельності активів, оборотних активів та власного капіталу у 2008-2010 рр., що свідчить про значні структурні та організаційні проблеми у галузі.

Спад індексу конкурентоспроможності у 2009 р. (рис. 1) призвів до зростання рівня імпортозалежності українського ринку сільськогосподарської продукції у 2009 р., що пояснюється значним спадом с/г виробництва (на 19%) та зростанням імпорту товарів для за-безпечення попиту.

Доцільно зауважити низький рівень оподаткування сільгоспвиробників, що було потужним зовнішнім фактором зростання індексу ефективності порівняно із промисловістю. Зокрема, аграрний сектор України має значні податкові пільги та привілеї, включаючи вигоду від фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП), пільг зі сплати ПДВ з продажу сільгосппродукції та повернення ПДВ переробними підприємствами виробникам молока та м'яса. Фіксований сільськогосподарський податок у Податковому кодексі представлений як одна із спрощених систем оподаткування та направлений на підтримку розвитку аграрного сектору для сільськогосподарських підприємств. ФСП сплачується у рахунок ряду податків і зборів (обов'язкових платежів): податку на прибуток підприємств; плати (податку) за землю; комунального податку; плати за придбання торгового патенту на здійснення торговельної діяльності; збору за спеціальне водокористування тощо. Об'єктом оподаткування ФСП є площа сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ, багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду (внутрішніх водойм, озер, ставків, водосховищ), що перебуває у власності сільськогосподарського товаровиробника або надана йому в користування, у тому числі на умовах оренди. Базою оподаткування ФСП є нормативна грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень), проведена

¹ тут і надалі середнє арифметичне значення за 2008—2010 роки.

за станом на 1 липня 1995 р., для земель водного фонду (внутрішніх водойм, озер, ставків, водосховищ) — нормативна грошова оцінка одного гектара ріллі в Автономній Республіці Крим або в області, проведена станом на 1 липня 1995 р. Тобто з 1995 р. індексація не проводилася.

Крім того, сільськогосподарські підприємства в Україні мають спеціальні умови нарахування та сплати ПДВ. Сума податку на додану вартість, що підлягає сплаті до бюджету сільськогосподарськими підприємствами усіх форм власності за реалізовані ними молоко, худобу, птицю, вовну, а також за молочну продукцію та м'ясопродукти, вироблені у власних переробних цехах, повністю залишається у розпорядженні цих сільськогосподарських підприємств і спрямовується на підтримку власного виробництва тваринницької продукції та продукції птахівництва.

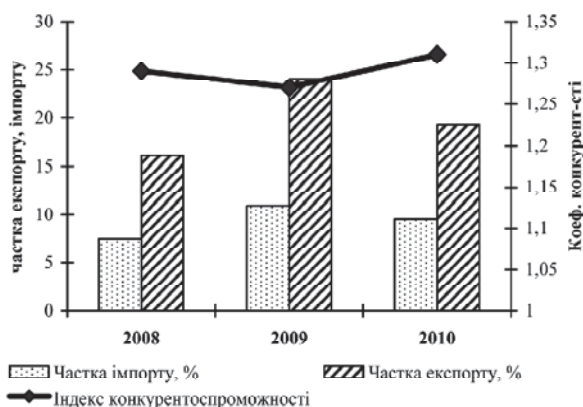
У сфері митного регулювання аграрний сектор також перебуває у більш "захищеному" з боку держави стані в порівнянні з іншими галузями. Так, наприклад, якщо середньозважена ставка імпортного мита в Україні становить 4,16% і вже впритул наблизилась до рівня країн ЄС, то в аграрному секторі вона ще доволі висока — понад 20%, що свідчить про високий рівень протекціоністичного захисту галузі.

За результатами даного дослідження зроблено наступні висновки.

1. У роботі охоплена теоретична основа оцінки конкурентоспроможності, насамперед щодо розуміння під конкурентоспроможністю ефективності економічної діяльності у ВЕД, а також оцінена конкурентоспроможність галузі на етапі умовної тотожності якості товарів, що визначається ефективністю виробництва та просування товарів. Обчислення показника конкурентоспроможності слід здійснювати за індексним принципом, що уможливує не лише визначення існуючого рівня конкурентоспроможності, а й оцінювання його динаміки.

2. На другому етапі обраховані індекси конкурентоспроможності по кожному виду економічної діяльності було скореговано, виходячи з припущення, що ознаками зовнішньої та внутрішньої конкурентоспроможності є експорторієнтованість та імпортозалежність як два протидіючих фактори. Проведено аналіз конкурентоспроможності аграрного сектора України та визначено основні чинники, що впливають на його рівень.

Перспективними напрямками подальших розвідок щодо конкурентоспроможності аграрного сектору є оцінювання впливу податків на фінансово-економічний стан та потенціал підприємств аграрного сектору, а відтак, на

Рис. 1. Індекс конкурентоспроможності аграрного сектора України з урахуванням зовнішньоекономічних чинників

рівень конкурентоспроможності, визначення основних причин неефективності податкового регулювання, а також обґрунтування оптимального рівня податкового тиску, за якого податки, виконуючи фіскальну функцію наповнення бюджету, водночас утворюватимуть умови для розвитку й ефективної роботи сільськогосподарських підприємств, оновлення їх матеріально-технічної бази, раціонального використання ресурсів та підвищення рівня конкурентоспроможності.

Література:

1. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010. — Сайт Верховної Ради України. Розділ "Законодавство України". — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>

2. Система оподаткування та податкова політика: навч. посіб. / [В.Б. Захожай, Я.В. Литвиненко, К.В. Захожай, Р.Я. Литвиненко]; за заг. ред. В.Б. Захожая, Я.В. Литвиненка. — К.: Центр навч. літ., 2006. — 468 с.

3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. Розділ: Статистична інформація. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

4. Забезпечення конкурентоспроможності національних підприємств у світовій економіці: монографія / Н.В. Коваленко; Ін-т економіки пром-сті НАН України, Донбас. держ. техн. ун-т. — Донецьк; Алчевськ, 2010. — 426 с.

5. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: моногр. / М.Й. Малік, О.А. Нужна. — К.: ННЦ "Ін-т аграр. економіки", 2007. — 270 с.

6. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств: монографія / В.К. Збарський, М.А. Місевич. — К., 2009. — 310 с.

Стаття надійшла до редакції 23.08.2011 р.